

Istotność statystyczna I. Nieodrobiona lekcja

Statistical significance I

Abstract: In the present essay, the first in a short cycle, the author reviews and comments on the problems students and researchers have with proper understanding of the basics of statistical inference. These difficulties seem to be in part due to mixing of the opposing theoretical stances of Fisher and Neyman, reviewed shortly. The author believes that the inconsistent standards of statistical inference affect the teaching of methodology particularly.

Keywords: statistical inference, null hypothesis significance testing, NHST, p -value

W niniejszym, pierwszym z krótkiego cyklu esejów poświęconych praktyce stosowania testów istotności w badaniach psychologicznych autor omawia i komentuje dane demonstrujące trudności z prawidłowym rozumieniem podstaw wnioskowania statystycznego wśród studentów i badaczy. Jedną z przyczyn owych trudności wydaje się pomieszanie elementów, omówionych pokrótce, konkurencyjnych podejść Fishera oraz Neymana. Niespójne standardy inferencji statystycznej odbijają się niekorzystnie na procesie dydaktycznym.

Alarmująca diagnoza

Haller i Krauss [2002] przeprowadzili na wydziałach psychologii sześćdziesięciu niemieckich uniwersytetów badania rozumienia podstaw wnioskowania statystycznego. Przedstawili respondentom przykład zastosowania jednego z najpopularniejszych narzędzi statystycznych, testu t Studenta i – podając sześć możliwych interpretacji uzyskanego wyniku ($t = 2.7$, $df = 18$, $p = 0,01$) – poprosili o zaznaczenie tych, które są w jego świetle logicznie uprawnione:

1. Dowiodła /-e/, że hipoteza zerowa jest bezwzględnie fałszywa (to jest mi dziwnie, jeśli w populacji nie ma różnic).
2. Dowiedziały /-a się/, jakie jest prawdopodobieństwo, że hipoteza zerowa jest prawdziwa.
3. Dowiodła /-e/, że hipoteza eksperymentalna (zakładająca istnienie różnic) jest bezwzględnie prawdziwa.

4. Mo esz wywnioskowa , jakie jest prawdopodobie stwo, e hipoteza eksperymentalna jest prawdziwa.
5. Je li postanowisz odrzuci hipotez zerow , wiesz, jakie jest prawdopodobie stwo, e b dzie to zła decyzja.
6. Twoje dane eksperymentalne s rzetelne w tym sensie, e gdyby – hipotetycznie – powtórzy omawiany eksperyment bardzo wiele razy, uzyskaloby si statystycznie istotny wynik w 99% przypadków.

Wszystkie wymienione stwierdzenia s fałszywe. Najbardziej oczywiste jest to w przypadku zda 1 i 3. Test istotno ci opiera si na danych z próby i ma z natury charakter probabilistyczny, nie mo e wi c by podstaw adnych definitywnych rozstrzygni w kwestii parametrów populacji. Zdania 2 i 4 sugeruj , e test pozwala oszacowa prawdopodobie stwo hipotezy zerowej $P(H_0)$ lub jego przeciwie stwo, $P(H_1) = 1 - P(H_0)$. W procedurze testowania istotno ci nie szacuje si jednak prawdopodobie stwa hipotezy zerowej, tylko bada konsekwencje zało enia jej prawdziwo ci, a to nie to samo. Badacz oblicza, jakie byłoby, w opisywanym przez hipotez zerow wypadku braku efektu w populacji, prawdopodobie stwo pojawienia si w próbie efektu równego faktycznie zaobserwowanemu lub wi kszego¹. Je li owo prawdopodobie stwo (p) jest wystarczaj co niskie ($p < \alpha$), badacz uznaje model populacji okrelony hipotez alternatywn za lepiej pasuj cy do danych i odrzuca hipotez zerow . W przeciwnym wypadku powstrzymuje si od decyzji². Wniosek o populacji ma wi c, jak wida , charakter jako ciowy, a nie ilo ciowy: Na podstawie uzyskanych danych badacz podejmuje decyzj , czy jego obserwacja jest wystarczaj co wiarygodna, by uzna , e nie wzi ła si z przypadku. Cho warto p informuje go o stopniu niezgodno ci danych z hipotez zerow , badacz nie wie dokładnie, jakie s szanse, e podj łwł ciw decyzj , ani ryzyko, e zdecydował e.

Zdanie 5 mówi o – ocenianym po odrzuceniu hipotezy zerowej – ryzyku, e decyzja oka e si bł dna. Poniewa odrzucenie hipotezy zerowej jest bł dem, gdy hipoteza ta jest prawdziwa, omawiane ryzyko wynosi $P(H_0)$ i, jak wspominali my, nie jest znane. Naley odrzuci tak e zdanie 6, bowiem prawdopodobie stwa replikacji nie sposób oceni bez wiedzy, czy efekt istnieje w populacji, czy nie. W pierwszym przypadku oczekiwana w długiej serii frakcja istotnych wyników równa si nieznanej mocy testu ($1 - \beta$), w drugim – prawdopodobie stwu bł du pierwszego rodzaju, α .

Haller i Krauss [2002] wzorowali swój sonda na wcze niejszym projekcie Oakesa [1986], który badał rozumienie podstaw wnioskowania statystycznego w ród psychologów akademickich. Badacze niemieccy ułatwili swoim respondentom zadanie, podpowiadaj c w instrukcji, e prawdziwych mo e by kilka, ale te i adne z podanych stwierdze . Poszerzyli tak e grup badanych psychologów o studentów i nauczycieli metodologii.

¹ Testy istotno ci pozwalaj bada zgodnie zaobserwowanych danych z dowoln hipotez zerow , tak e przyjmuj c niezerow warto parametru populacji. W praktyce bada psychologicznych testuje si jednak przewa nie hipotezy, zakładaj ce zerow warto efektu eksperymentalnego – wyra onego jako ró nica mi dzy statystykami (rednimi, proporcjami, liczebno ciami) albo warto statystyki, obrazuj cej sił zwi zku (współczynnik korelacji liniowej, warto w analizie regresji). W trosce o komunikatywno cz ciowo rezygnuj ze cislo ci i czasem opisuj testy istotno ci tak, jakby ograniczaly si tylko do tej dominuj cej klasy.

² Tak , asymetryczn reguł decyzyjn przyjmuje klasyczny model Fishera.

Wyniki Oakesa były zaskakująco złe: niemal wszyscy badani (68 z 70 osób) popełnili przynajmniej jeden z sześciu błędów interpretacyjnych. Mimo ułatwienia w postaci podpowiedzi w instrukcji replikacja Hallera i Kraussa ($N = 113$) wykazała podobnie alarmujący poziom niezrozumienia podstaw testów istotności – przynajmniej jeden błąd popełniło 100% ankietowanych studentów, 90% badaczy i 80% nauczycieli statystyki! Autorzy pocieszają się, że trzech uczestniczących w badaniu profesorowie odpowiedzieli bezbłędnie...

Rozdałem kilka razy studentom pierwszego roku studiów doktoranckich na psychologii ankietę zawierającą zestaw zdań Oakesa – z analogicznym skutkiem. Mimo instrukcji podpowiadającej, że dane ze zdania może nie być prawdziwe, nikt z ankietowanych nie wybrał takiej możliwości. Przyznaję to niezbyt chętnie, bo wikszość z tych studentów sam starałem się – pięć lat wcześniej – nauczyć m.in. właściwej interpretacji testów istotności. Ankietę wypełniali uczestnicy dobrowolnego repetytorium, którzy się rzeczy nie czuli się pewnie w tej problematyce. Z pewnością na kursie zaawansowanym byłoby lepiej, jednak nie sądzę, by nasi absolwenci stanowili wyjątek od reguły powszechnej: trudno jest z prawidłowym rozumieniem logiki testów istotności.

We wszystkich grupach badanych przez Hallera i Kraussa zdecydowanie najczęściej uznawano za prawdziwe twierdzenie nr 5, dotyczące prawdopodobieństwa fałszywego alarmu. Akceptowało je aż siedmiu na dziesięciu nauczycieli metodologii i badaczy. Podobnie było w badaniu Oakesa oraz w moim własnym sondażu.

Prawdopodobieństwo, o którym mowa w zdaniu nr 5, może się wydawać znane, bowiem przyjmowany w testach poziom istotności to właściwie prawdopodobieństwo fałszywego alarmu. W pośpiechu badania ankietowego łatwo ulec heurystyce poznawczej, bazując na poczuciu znajomości, i nie dostrzec, że poziom istotności to prawdopodobieństwo odrzucenia hipotezy zerowej, *gdy* jest ona prawdziwa, podczas gdy w ocenianym zdaniu mowa o prawdopodobieństwie, *że* odrzucona hipoteza zero jest prawdziwa, a to nie to samo. Trudno jednak podobnie tłumaczyć akceptację zdań 2 i 4, postulujących znajomość $P(H_0)$ lub $P(H_1)$. Jeśli się prawidłowo rozumie logikę weryfikacji hipotez statystycznych, to nawet w pośpiechu trudno uznać, że test istotności dostarcza tych informacji. Zdanie 2 zostało tymczasem uznane za prawdziwe przez 17% nauczycieli metodologii, 26% badaczy i 32% studentów, a zdanie 4 przez 33% metodologów oraz badaczy i 59% studentów. Akceptacja tych zdań w badaniach Oakesa była jeszcze wyższa: odpowiednio 36% i 66% ankietowanych badaczy.

Ze statystyką na bakier

Miałem parę razy okazję opowiadać psychologom – badaczom i studentom – o wynikach Oakesa oraz Hallera i Kraussa. Najczęściej reagowali uśmiechem lekkiego zażenowania, jakby to była zasługa reprimenda za nieodrobioną lekcję. Sam przy czytaniu pracy Hallera i Kraussa odczuwałem rodzaj wstydu i poczucia zbiorowej winy.

Czy te reakcje są zasadne? Po prostu zapewne tak. Psychologia przyciąga głównie osoby, których zainteresowania i zdolności leżą w dziedzinie szeroko rozumianej humanistyki. Co zrozumiałe, typowy student naszej dyscypliny przykłada się bardziej do zdobywania wiedzy z zakresu psychologii społecznej, dziecka czy klinicznej niż do

zgię biania podstaw wnioskowania statystycznego. Problemy metodologiczne wydaj mu si te zwykle – zwłaszcza na pocz tku studiów – odległe i abstrakcyjne. Niewystarczaj ca motywacja czy brak predyspozycji nie mog by jednak jedyn , ani nawet główn , przyczyn powszechnego niezrozumienia podstaw weryfikacji hipotez statystycznych, ujawnionego przez badania Hallera i Kraussa. Niemal tak samo cz sto jak studenci bł dnych odpowiedzi udzielali bowiem tak e pracownicy i nauczyciele statystyki, a ci przecie nie stroni od abstrakcyjnego my lenia. Badacze s te silnie zmotywowani do nauki warsztatu, bez znajomo ci którego nie mog efektywnie prowadzi bada ani publikowa wyników. Mo e wi c problem tkwi nie tylko w nieodrobionej lekcji, ale te w jej przedmiocie?

Kirk, autor podr czników, na których wychowało si kilka pokole psychologów, pisze:

Testowanie hipotez to skomplikowany rytuał, trudny do zrozumienia i nauczania. Co semestr widz , jak zdziwienie maluje si na twarzach pocz tkuj cych studentów, którym tłumacz , e badacze testuj hipotezy zerowe, które uwa aj za fałszywe, z nadziej e zostaną one odrzucone, co uprawdopodobni hipotezy alternatywne, które ich zdaniem s prawdziwe [Kirk 2001, s. 215].

Faktycznie, studentom nie jest łatwo zrozumie , dlaczego chc c sprawdzi , czy dane potwierdzaj istnienie telepatii, powinni pyta , czy to prawda, e nieprawda, e telepatia nie istnieje. Ju pobie ny kontakt z wynikami prac naukowych uczy ich, e wynik jest istotny statystycznie, czyli relatywnie wiarygodny, je li warto p – cokolwiek by ona znaczyła – jest mniejsza od 0,05, ale próby pogł bienia i usystematyzowania wiedzy na temat testowania istotno ci s zwykle frustruj ce. Według podr cznika poziomem istotno ci nazywa si prawdopodobie stwo fałszywego alarmu , ale w tabelach nagłówek „istotno ” opisuje cz sto kolumn z warto ciami p . Czy wi c poziom istotno ci to p , czy ? Za wysoce istotne uznaje si te wyniki, dla których p oraz s małe. Czy to ma znaczy , e istotno jest tym wi ksza, im jej poziom jest ni szy? To zagadkowy oksymoron. Dlaczego wynik o niewielkim obci eniu ryzykiem bł du nazywa si istotnym lub znaczym (ang. *significant*), skoro on w istocie jest tylko wiarygodny? Przecie znaczenie i wiarygodno to niezale ne

poty z uzyskaniem jasnych odpowiedzi. Zatrzymajmy się przy ostatnim: falsyfikacja jednej hipotezy czy konfirmacja jednej z dwóch alternatyw? Popularne podręczniki zwykle nie informują, a pierwsze ujście wywodzi się od Ronalda Fishera, twórcy najpopularniejszej w psychologii odmiany metody weryfikacji hipotez statystycznych, a drugie to zmodyfikowany wariant, opracowany przez głównego adwersarza Fishera, Jerzego Neymana, we współpracy z Egonem Pearsonem.

Sir Ronald Aylmer Fisher, statystyk i do wiadczałnik, uważał, że czas badacza jest zbyt cenny, by ten marnował go na zajmowanie się efektami o wątpliwej rzetelności, których iluzorycznie ujawniają, dopiero poniewczasie, nieudane próby replikacji. Opracował więc procedurę pozwalającą na częściowe odsianie takich losowych fluktuacji [Fisher 1971]. Posiłkuje się logiką podobną do zastosowanej przez Karla Pearsona³ w testie dobrego dopasowania, sprawdzał, czy wielkość zaobserwowanego w próbie efektu odbiega znacząco od wartości oczekiwanej w sytuacji, w której ów efekt byłby dziełem przypadku. Przyjmie tymczasowe założenie nieobecności efektu w populacji, które nazwał „hipotezą zerową”, i odrzuci je, jeśli zaobserwowane dane są z nim znacząco sprzeczne, tzn. jeśli przy braku efektu w populacji prawdopodobieństwo wystąpienia w próbie efektu co najmniej takiego jak zaobserwowany byłoby odpowiednio niskie. W niniejszym eseju skupiam się na – najpopularniejszych w badaniach psychologicznych – testach istotności różnic oraz związku. W odniesieniu do nich odrzucenie hipotezy zerowej oznacza robocze przyjęcie, że odpowiednik testowanego efektu ma w populacji wartość różną od zera⁴. Istotność podejścia Fishera podsumowuje często cytowane zdanie z jego wpływowej monografii: „Okażąc do wiadczenia można powiedzieć, że istnieje tylko po to, by dać faktom szans zaprzeczenia hipotezie zerowej” [Fisher 1971, s. 16].

Schemat fisherowski zakłada asymetryczną regułę decyzyjną. Jeśli wynik do wiadczenia jest znacząco sprzeczny z hipotezą zerową, można przyjąć, że efekt różni się od zera nie tylko w próbie, ale i w populacji. Jednak w przeciwnym wypadku – np. gdy p nie wynosi 0,01, a 0,1 – nie można na wyniku uznać za potwierdzenie hipotezy zerowej, bowiem jest on z nią tylko nie do sprzeczny, a to nie to samo. W myślnie popularnej formuły retorycznej brak dowodu nie jest dowodem braku.

³ Za pierwszy przypadek zastosowania testu istotności uważa się argument Johna Arbuthnota, który w 1712 roku użył prostego wariantu testu znaków do odrzucenia hipotezy, zakładającej, że obserwowana corocznie, w danych o liczbie chrzcin chłopców i dziewcząt, przewaga tych pierwszych wynika z przypadkowych odchyłek od, uważanej przez niego błędnie za „losową”, proporcji 1 : 1. Wyliczone, znikomo małe, prawdopodobieństwo tej hipotezy uznał za powód do jej odrzucenia, a tym samym mocny argument na rzecz teorii boskiego planu, w którym wysza miertelność chłopców miałaby być zawczasu kompensowana większą liczbą ich urodzin [Hald 2003]. Pierwszym szerzej stosowanym testem istotności był jednak dopiero test chi-kwadrat Karla Pearsona [Gigerenzer 1989].

⁴ Nawet wtedy, gdy hipoteza zerowa nie zakłada zerowej wartości parametru populacji – np. w testie zgodności frakcji zaobserwowanej z przewidywaną, można powiedzieć, że zakłada ona zerową wartość efektu: Jeśli pretendent do miana jasnowidza systematycznie odgaduje wynik rzutu kostką z częstotliwością $= 1/6$, uznamy to za przejaw zerowych zdolności, bowiem ich faktyczny miar (E) nie jest owa częstotliwość obserwowana, lecz różnicowa (zerowa) miary, a częstotliwość oczekiwana – nawet jeśli model formalny zakłada hipotezę $H_0: E = 1/6$, a nie $H_0: E = 1/6 = 0$.

Jerzy Neyman był innego zdania [Neyman, Pearson 1928a; 1928b]. Uważał, że procedura weryfikacji hipotez powinna umożliwiać symetryczne, jednoznaczne rozstrzygnięcie między hipotezami przypadku H_0 a jej alternatywą H_1 . Jeśli założone graniczne kryterium istotności wynosi α , dla $p < \alpha$ badacz powinien odrzucić H_0 i przyjąć H_1 , a dla $p > \alpha$ przeciwnie: przyjąć H_0 i odrzucić H_1 . Była to reguła decyzyjna, która była zasadna, akceptowalnie niskie musi być jednak nie tylko ryzyko błędów pierwszego rodzaju (fałszywego alarmu), minimalizowane w procedurze Fishera, ale także nie mniej ważne ryzyko błędów drugiego rodzaju (przeoczenia). Neyman pozwalał więc badaczowi dowodzić braku, ale wymagał, by jego procedura miała wystarczającą zdolność wykrywania istniejących efektów, tzw. moc statystyczną, $1 - \beta$. W praktyce oznacza to m.in. konieczność prowadzenia badań na odpowiednio dużych próbach⁵. Wariant Neymana różni się od wersji Fishera podejściem do prawdopodobieństwa p . Dla Fishera p jest miarą informacji o sile, z jaką dane przemawiają przeciw hipotezie zerowej. Mimo istnienia popularnej konwencji $\alpha = 0,05$ badacz może i powinien bardziej wierzyć wynikowi, dla którego $p = 0,003$, niż temu, dla którego poziom zaobserwowanej istotności wynosi $p = 0,048$. Nie powinien też traktować tej ostatniej sytuacji jako znaczącej od przypadku $p = 0,053$. Według Neymana za badacz musi przyjąć i konsekwentnie utrzymywać w kolejnych badaniach stałe kryterium α . Tylko wtedy bowiem prawidłowa jest interpretacja p jako oczekiwanej przy prawdziwej H_0 liczby fałszywych alarmów w długiej serii powtórzeń.

Fisher uważał, że Neyman nie rozumie natury nauk empirycznych, w których nie ma miejsca dla mechanicznego, czarno-białego rozstrzygnięcia o rzeczywistości. Dostrzegał przydatność jego metody do algorytmizowania niektórych procesów decyzyjnych – np. w przemysłowej kontroli jakości, gdzie ryzyko błędów wniosku jest założone z góry, a stosunek zysku z trafnej decyzji do kosztów błędów policzalny i łatwy do optymalizacji [Fisher 1971] – jednak pomysł stosowania jej w postępowaniu naukowym uważał za całkowicie chybiony. Znany z trudnego charakteru matematyk krytykował swojego kolegę bez pardonu przy każdej nadarzącej się okazji. Neyman zastanawiał się, dlaczego raz, w czasie konferencji we Francji, Fisher odstąpił od utartego schematu i wysłuchawszy referatu, nie wypowiedział ani jednej krytycznej uwagi. Wyjątek okazał się prozaiczny – jego adwersarz nie znał francuskiego [Salsburg 2013].

Zaslugi Neymana i Pearsona są daleko większe, niż byłoby skłonny przyznać Fisher. Najważniejszą z nich jest zwrócenie uwagi na problem mocy statystycznej, czyli zdolności testu do wykrywania istniejących efektów [Neyman, Pearson 1933]. Niestety, owa moc jest w badaniach psychologicznych z reguły zbyt mała [Button i in. 2013; Cohen 1962; Sedlmeier, Gigerenzer 1989; Vankov, Bowers, Munafò 2014], by dało się zastosować model symetrycznego wyboru między hipotezami zerową a alternatywną. W takich przypadkach nie ma alternatywy dla interpretacji testów istotności według reguły Fishera.

W praktyce badawczej pomieszanie elementów podejścia Fishera i Neymana prowadzi do rozmaitych niekonsekwencji. Jasno widać je na przykładzie testowania

⁵ Fisher miał wiadomość, że – podobnie jak doskonalenie planów eksperymentalnych – zwiększanie liczby prób pozwala na uzyskiwanie danych o większym ładunku informacyjnym, jednak sformalizowanie pojęcia mocy statystycznej jest zasługą Neymana.

założenia normalności rozkładu. Mimo i wiesz stosowanych testów istotności odwołuje się do logiki fisherowskiej, w myśl której interpretowanie wyniku nieistotnego jako dowodu nieobecności efektu w populacji jest błędem, testy normalności opierają się na schemacie bliższym założeniom Neymana-Pearsona: hipotezy zerowej (założenie normalności cechy w populacji) przyjmuje się, jeżeli $p > 0,05$. Niestety, przy tym najczęściej nie sprawdza się mocy statystycznej, która w przypadku zmiennych o niewielkiej liczbie obserwacji, tak często w badaniach psychologicznych, bywa bardzo niska. Ta niekonsekwencja oczywiście podkopuje wiarygodność całego testu. Nie dowierzamy przecież wnioskowi kogoś, kto szukał i nie znalazł, jeżeli wiemy, że szukał tylko jak⁶.

Prace Neymana i Pearsona przyczyniły się do ogromnego spopularyzowania testów istotności i uczyniły z nich w wielu dziedzinach – w tym psychologii – złoty standard. Mniej znany jest fakt, że sam Neyman nie był entuzjastą tego obrotu spraw. Wiadomo ograniczone weryfikacji hipotez, z czasem coraz chętniej sięgał po metody estymacyjne [Salsburg 2013]. Mimo to paradoksalnie pamiętam Jerzego Neymana bardziej jako reformatora fisherowskiej procedury weryfikacji hipotez niż matematyka, który wymyślił przedział ufności [Zielinski 2009].

Widoczny nie tylko w wynikach Oakesa oraz Hallera i Kraussa, alarmujący co do niskiego poziomu rozumienia podstaw wnioskowania statystycznego ma wiele przyczyn. Metodolodzy wskazują na co najmniej trzy grupy: długo upowszechniane niewłaściwe standardy [Brzeziński 2012; Finch i in. 2004; Finch, Thomason, Cumming 2002; Wilkinson, APA Task Force on Statistical Inference, 1999], niedostatki sposobu nauczania metod wnioskowania statystycznego [Gliner, Leech i Morgan 2002; Haller i Krauss 2002], oraz braki samych metod [Cumming 2014; Gigerenzer 1989; 2004; Ioannidis 2005; Meehl 1978; Westover, Westover i Bianchi 2011].

O tym, jak dalece niezadowolają cię jest zdaniem krytyków stan rzeczy w naszej dyscyplinie, daję ci tu same tytuły niektórych znanych prac: *Theoretical Risks and Tabular Asterisks: Sir Karl, Sir Ronald, and the Slow Progress of Soft Psychology* [Meehl 1978]; *The earth is round ($p < .05$)* [Cohen 1994]; *Significance Tests Die Hard: The Amazing Persistence of a Probabilistic Misconception* [Falk i Greenbaum 1995]; *Mindless statistics* [Gigerenzer 2004]; *Why most published research findings are false* [Ioannidis 2005]; *Significance testing as perverse probabilistic reasoning* [Westover i in. 2011]⁷. Gigerenzer pisał że swad :

Przyszłym historykom psychologii będzie trudno zrozumieć osobliwy rytuał, udaję cię *sine qua non* metody naukowej, który pojawił się w latach 50. i był praktykowany do samego końca dwudziestego wieku. W podręcznikach psychologicznych i pedagogicznych owego okresu znajdą oni rozmaite nazwy

⁶ Twórca testu dobrego dopasowania, chi-kwadrat, Karl Pearson uważał jego interpretowanie w kategoriach weryfikacji hipotez o populacji za całkowicie nieuprawnione. Uważał też, że jego wyniki są znaczące tylko dla dużych prób o wielkości rzędu 100 [Inman 1994].

⁷ „Ryzyko teoretyczne gwiazdek w tabelach: Sir Karl, Sir Ronald i powolny postęp w psychologii”; „Ziemia jest okrągła ($p < 0,05$)”; „Testy istotności umierają powoli: Zdziwiałca trwało probabilistycznego nieporozumienia”; „Statystyka bez głowy”; „Czemu wiesz publikowanych wyników badań jest fałszywa”; „Testowanie istotności jako perwersja rozumowania probabilistycznego”.

tęgo rytuału: „wnioskowanie statystyczne”, „testowanie hipotez zerowych”, „testowanie istotności”, czy ostatnio „NHSTP” [*Null-Hypothesis Significance-Test Procedure*]. Ze zdziwieniem dowiedź się, że rytuał został szybko zinstytucjonalizowany, mimo iż: (1) wpływowi ówczesni psychologowie – w tym Sir Frederick Bartlett, R. Duncan Luce, Herbert Simon, B.F. Skinner oraz S.S. Stevens zgodnie sprzeciwiali się jego stosowaniu [...]; (2) statystycy Sir Ronald Fisher, Jerzy Neyman oraz Egon S. Pearson odrzuciliby NHSTP jako niekonsekwentny zlepek swoich idei [...]; (3) mało który ze znanych statystyków tamtych czasów był jej zwolennikiem; i (4) choć w psychologii uznano ją za warunek naukowości, owa metoda nigdy nie przyjęła się w naukach przyrodniczych⁸ [Gigerenzer, 1998, s. 199].

Dalej autor porównał procedurę testowania istotności do natręctwa, zmuszając pacjentów do ciągłego mycia rąk, dodając, że wielu autorów podręczników oraz większość stosujących te procedury badaczy w istocie nie rozumie jej głównego wyniku – wartości *p*. To naprawdę bardzo mocne słowa.

Haller i Krauss [2002] piszą, że kłopoty z właściwym rozumieniem podstaw wnioskowania statystycznego to problem, który nauczyciele dzielą z uczniami. Ci ostatni są jednak w dużo gorszej sytuacji: Ostatnią rzeczą, która przychodzi do głowy – skołowanemu licznymi sprzecznościami i niejasnościami – studentowi czy studentce, jest podejrzenie, że praktyka stosowania metod wnioskowania statystycznego w psychologii grzeszy niekonsekwencją, terminologią, brakiem precyzji, założeniami najpopularniejszej procedury wnioskowania statystycznego opierającymi się na błędzie logicznym, a jej wyniki są powszechnie źle rozumiane nawet przez nauczycieli. Raczej dochodzi ona czy on do przedwczesnego wniosku, że statystyka jest za trudna i rezygnuje z prób jej głębszego zrozumienia. Przyswajają kilka uproszczonych reguł, resztę kuje na pamięć, a po egzaminie szybko zapomina, zostając z poczuciem byle jak odrobionej lekcji.

BIBLIOGRAFIA

- Brzeziński, J.M. (2012). Kontekst teorii psychologicznej a kontekst analizy statystycznej. *Roczniki Psychologiczne*, 15(3), 75–81.
- Button, K.S., Ioannidis, J.P., Mokrysz, C., Nosek, B., Flint, J., Robinson, E.S., Munafò, M.R. (2013). Power failure: Why small sample size undermines the reliability of neuroscience. *Nature Review Neuroscience*, 14(5), 365–376. doi:10.1038/nrn3475
- Cohen, J. (1962). The statistical power of abnormal-social psychological research: A review. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65, 145–53.
- Cohen, J. (1994). The earth is round ($p < .05$). *American Psychologist*, 49(12), 997. doi:10.1037/0003-066X.49.12.997
- Cumming, G. (2014). The new statistics: Why and how. *Psychological Science*, 25(1), 7–29. doi:10.1177/0956797613504966

⁸ To uogólnienie idzie nieco za daleko, bo choć faktycznie w fizyce, astronomii czy geografii rzadko używa się testów istotności, to już w biologii jest inaczej: Fisher opracowywał metody analizy statystycznej głównie z myślą o swojej wczesnej pasji, rolnictwie.

- Falk, R., Greenbaum, W. (1995). Significance tests die hard: The amazing persistence of a probabilistic misconception. *Theory & Psychology*, 5(1), 75–98. doi:10.1177/0959354395051004
- Finch, S., Cumming, G., Williams, J., Palmer, L., Grieth, E., Alders, C., Goodman, O. (2004). Reform of statistical inference in psychology: The case of. *Memory & Cognition. Behavior Research Methods, Instruments & Computers*, 36(2), 312–324.
- Finch, S., Compton, N., Cumming, G. (2002). Past and future American Psychological Association guidelines for statistical practice. *Theory and Psychology*, 12, 825–853.
- Fisher, R.A. (1971). *The Design of Experiments* (ed. 8). New York: Hafner Publishing Company.
- Gigerenzer, G. (1989). *The Empire of Chance: How Probability Changed Science and Everyday Life*. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Gigerenzer, G. (1998). We need statistical thinking, not statistical rituals. *Behavioral and Brain Sciences*, 21, 199–200.
- Gigerenzer, G. (2004). Mindless statistics. *Journal of Socio-Economics*, 33(5), 587–606. doi:10.1016/j.socec.2004.09.033
- Gliner, J.A., Leech, N.L., Morgan, G.A. (2002). Problems with null hypothesis significance testing (NHST): What do the textbooks say? *The Journal of Experimental Education*, 71(1), 83–92.
- Hald, A. (2003). *A History of Probability and Statistics and Their Applications before 1750*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Haller, H., Krauss, S. (2002). Misinterpretations of significance: A problem students share with their teachers? *Methods of Psychological Research Online*, 7(1).
- Inman, H.F. (1994). Karl Pearson and RA Fisher on statistical tests: A 1935 exchange from Nature. *The American Statistician*, 48(1), 2–11.
- Ioannidis, J.P. (2005). Why most published research findings are false. *PLoS Medicine*, 2(8), 696–701. doi:10.1371/journal.pmed.0020124
- Kirk, R.E. (2001). Promoting good statistical practices: Some suggestions. *Educational and Psychological Measurement*, 61(2), 213–218.
- Meehl, P.E. (1978). Theoretical risks and tabular asterisks: Sir Karl, sir Ronald, and the slow progress of social psychology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 46(4), 806–834.
- Neyman, J., Pearson, E.S. (1928a). On the use and interpretation of certain test criteria for purposes of statistical inference: Part II. *Biometrika*, 263–294.
- Neyman, J., Pearson, E.S. (1928b). On the use and interpretation of certain test criteria for purposes of statistical inference: Part I. *Biometrika*, 175–240.
- Neyman, J., Pearson, E.S. (1933). On the problem of the most efficient tests of statistical hypotheses. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 231(694–706), 289–337. doi:10.1098/rsta.1933.0009
- Oakes, M.W. (1986). *Statistical Inference: A Commentary for the Social and Behavioural Sciences*. New York: Wiley.
- Salsburg, D. (2013). *The Lady Tasting Tea: How Statistics Revolutionized Science in the Twentieth Century*. New York: Henry Holt and Company.
- Sedlmeier, P., Gigerenzer, G. (1989). Do studies of statistical power have an effect on the power of studies? *Psychological Bulletin*, 105(2), 309.
- Vankov, I., Bowers, J., Munafò, M.R. (2014). On the persistence of low power in psychological science. *Quarterly Journal of Experimental Psychology (Hove)*, 67(5), 1037–1040. doi:10.1080/17470218.2014.885986
- Westover, M.B., Westover, K.D., Bianchi, M.T. (2011). Significance testing as perverse probabilistic reasoning. *BMC Medicine*, 9, 20. doi:10.1186/1741-7015-9-20
- Wilkinson, L., APA Task Force on Statistical Inference (1999). Statistical methods in psychology journals: Guidelines and explanations. *American Psychologist*, 54(8), 594–604.
- Zieliński, R. (2009). Przedział ufno ci dla frakcji. *Matematyka Stosowana*, 10, 1–17.